

WERKEN MET VRIJWILLIGERS: KADER EN PRAKTIJK

Case: 'Bibliotheek Carton', Spermalie-instituut Brugge

Door Marlene Daelman, vrijwilliger De Kade-Spermalie en Ina Verrept, medewerker Erfgoedcel Brugge

INLEIDEND

In het Spermalie-instituut in de Snaggaardstraat wordt sinds lang de bibliotheek van Charles Louis Carton (1802-1863), stichter van de congregatie van de Zusters van de Kindsheid van Maria en oprichter van het blinden-en doveninstituut, gekoesterd. Het is een gespecialiseerde en unieke collectie, die getuigt van een ruime blik op de wereld. Een verantwoorde bewaring en een actieve werking zijn belangrijk. De bibliotheek leidde echter tot voor kort een ietwat sluimerend bestaan in de kelders van het instituut. Een nieuw onderkomen drong zich op. En dit idealiter binnen de muren van het instituut waaraan de inhoud van de bibliotheek nauw gelinkt is.

De zusters van Spermalie bieden met het aanbieden van (een deel van) hun leefruimte soelaas. De ruimte zal zo intenser benut worden, de bibliotheek wordt zichtbaarder en makkelijker raadpleegbaar. Er wordt daarenboven een erfgoedwerking aan gekoppeld. De zusters getuigen op deze manier van een vooruitziende blik en een grote bekommernis om hun erfgoed.

Naar aanleiding van de verhuis van de bibliotheek wordt immers de toestand van de boeken bekeken, bijzondere kenmerken worden genoteerd en cruciale zaken gefotografeerd. Alles wordt vergeleken met een oudere checklist. Vrijwilligers van vzw De Kade (vzw waartoe het Spermalie-instituut behoort) nemen deze taken met veel enthousiasme ter harte. Vanuit een bekommernis om erfgoedbibliotheken uit de schaduw te halen, ondersteunt Erfgoedcel Brugge samen met Openbare Bibliotheek Brugge dit traject. De Erfgoedcel, waarvoor samenwerking van cruciaal belang is, werkte in het verleden niet enkel regelmatig en uitvoerig samen met de Openbare Bibliotheek Brugge, maar ook met Spermalie, onder andere naar aanleiding van Erfgoeddag. We hopen de vrijwilligers, onder leiding van de Openbare Bibliotheek, later ook wegwijz te mogen maken in de 'EHBO' voor boeken, eerstelijnszorg dus.

GESCHIEDENIS EN INHOUDELIJK PROFIEL VAN DE COLLECTIE

Charles-L. Carton ondernam van bij de start verschillende studiereizen, oa. naar Parijs, Engeland en Schotland. Daar wisselde hij met plaatselijke onderzoekers de bevindingen omtrent zijn en hun methodes uit. Dit resulteerde in eigen publicaties maar hij verschaftte ook een forum aan internationaal prominente figuren uit het doven- en blindenonderwijs. Het is dus zeker wel verantwoord dat wij nu nog zo'n belang hechten aan zijn geschriften en aan zijn verzamelde bibliotheek.

Zo'n 2000 boekbanden die betrekking hadden op het doven- blinden- en doofblindenonderwijs moesten volgens het testament van Charles-L. Carton na zijn dood samen blijven op de plaats waar dat onderwijs verschaft werd. Dit deel van zijn bibliotheek fungeerde verder als instituutbibliotheek. Doorheen de jaren verhuisde ze verschillende keren van plaats, tot ze uiteindelijk vergeten raakte.

Het bestaan ervan werd pas in 1967 terug onder de aandacht gebracht door Piet de Baere die in zijn licentiaatsthesis de figuur van Carton benaderde als een "orthopedagoog avant la lettre" die door de vruchtbare verbinding tussen theorie en praktijk zijn eigen methodiek voor onderwijs aan doven, blinden en doofblinden ontwikkelde. Maar eveneens als verwoed verzamelaar, wat de aanwezigheid van vele oude originele drukken verklaart.

Vanaf 1979 krijgt de bibliotheek vernieuwde aandacht, oa. als studiemateriaal voor diverse publicaties.

De viering van 150 jaar Spermalie (in 1986) betekende ook een nieuwe fase voor de bibliotheek van Carton. Er werd een begin gemaakt met het inventariseren (toen nog handmatig en met fichebakken) door een klein team van vrijwilligers onder leiding van zuster-archivaris Denise Missiaen. Door deze werkzaamheden werd de nood aan een catalogus duidelijk, wilde men dit erfgoed ooit toegankelijk maken voor geïnteresseerden.

In 2003 worden hiervoor de eerste stappen gezet door het opstarten van een vrijwilligersproject dat resulteert in een alfabetisch geclassificeerde catalogus (Demuynck, 2007). De bibliotheek van Carton is er in opgedeeld in drie tijdperiodes (1) periode van Carton zelf; 2) periode van na Carton tot einde eerste wereldoorlog; 3) periode 1918 tot 1955). Bart Demuynck besluit zijn werkzaamheden als volgt: Het is dringend nodig om voor de bibliotheek van Charles-Louis Carton een definitief onderkomen te vinden in situ. Deze bibliotheek geeft ons namelijk niet enkel zicht op het ontstaan en op de ontwikkeling van het doven-, blinden- en doofblindenonderwijs van de 19e eeuw in een internationale context, maar laat ook tal van medische, filosofische en wetenschappelijke discussies uit die tijd aan bod komen, waardoor ze een echte 'lieu de mémoire' kan worden genoemd.

In het voorbije decennium kon het verder denken hierover echter geen prioriteit worden binnen de Kade en zo werd er geen oplossing gevonden voor het nijpende plaatsgebrek.

Het was wachten op nieuwe mogelijkheden om de draad terug op te pakken. En die kwamen er onder de vorm van een voorstel door de werkgroep ROES (Roerend en Onroerend Erfgoed Spermalie) die adviseerde om het ganse patrimonium van de congregatie, waar het archief van Charles-L. Carton deel van uitmaakte, over te dragen aan de vzw De Kade.

Hierop neemt dr. Lieve Standaert, huidig voorzitter van de koepel-vzw De Kade, het initiatief om een nieuwe groep vrijwilligers op te starten. Zij spreekt samen met Ludo Vandamme individuele personen aan en is van bij de start op zoek naar twee of drie mensen die het geheel willen trekken en die samen gedeelde verantwoordelijkheid willen opnemen voor het project.

WERKING

Sinds enkele maanden wordt concreet werk gemaakt van de verhuis van de bibliotheek Carton. Er werden dankzij de zusters nieuwe kasten aangeschaft om onderdak te bieden aan de boeken, naast de oudere kasten die reeds beschikbaar waren in hun leefruimte. Mooi is dat de bibliotheek zo letterlijk deel uitmaakt van de leefwereld van de zusters, die veel tijd doorbrengen 'aan de andere kant' van de boekenkasten die als een scheidingswand fungeren. Voor de bibliotheek hier daadwerkelijk kan gaan functioneren,

is er nog heel wat werk te verzetten. Het bestaande ordeningssysteem dient doorgrond te worden, de boeken worden overgebracht en gereinigd. Zoals gezegd wordt hun toestand bekeken, bijzondere kenmerken worden genoteerd, belangrijke zaken worden gefotografeerd en alles wordt vergeleken met een oudere checklist.

Dit is een intensieve, éénmalige operatie die op dit ogenblik veel energie vraagt. Eens ze achter de rug is, willen we ook werk maken van de bekendheid en de daadwerkelijke raadpleging van de collectie. En dit zowel binnenskamers in Spermalie (door bv in het instituut een bijzonder boek tentoon te stellen) als daarbuiten. Spermalie is immers ook vandaag een levendig instituut en we willen graag helpen om begeleiders, leerkrachten, leerlingen...nog bewuster te maken van hun erfgoed. Als Erfgoedcel is dit voor ons een extra stimulans. Het internationale blindencongres dat in 2017 in Brugge doorgaat met Spermalie als één van de hoofdorganisatoren, kan hierin wellicht een rol spelen.

DE ROL VAN VRIJWILLIGERS

De verhuis en de zorg voor de boeken die hiermee gepaard gaat, rust voor het overgrote deel op de schouders van vrijwilligers. Vanuit de Erfgoedcel hadden we al heel wat ervaring met het werken met vrijwilligers, zij vervullen voor ons uiteenlopende taken van brieven plooiën tot het onthaal verzorgen op Erfgoeddag. Recenter werd een project gestart –enigszins vergelijkbaar met dat in Spermalie- rond inventarisatie van religieus erfgoed. Met het Spermalieproject verkeren we echter in een soort 'luxepositie'. Spermalie beschikt immers al over een schitterende groep vrijwilligers, en dit binnen een duidelijk en goed georganiseerd kader. De Openbare Bibliotheek en de Erfgoedcel nemen grotendeels hun opleiding voor hun rekening, met Ludo Vandamme als gids in de bibliotheekwereld. We hopen ons steentje ook te kunnen bijdragen door bijvoorbeeld een werkuistap te organiseren voor de vrijwilligers.

Waarom vrijwilligers?

De Kade beschikt uiteraard over een moderne bibliotheek, met eigen personeel, ten dienste van de dagelijkse praktijk in het heden. Daarnaast is er in de voorbije jaren heel wat knowhow ontwikkeld op vlak van vrijwilligerswerk. Vrijwilligers zijn een noodzaak want zij doen alles niet enkel met hart en ziel, voor de goeie zaak, maar ook gratis. Zo kunnen dank zij de inzet van vrijwilligers projecten worden gerealiseerd die anders geen kans zouden krijgen. En laat dat nu net zijn waar een historische erfgoed-bibliotheek binnen een voorziening zoals de Kade nood aan heeft.

De vrijwilligers van het project bibliotheek Charles-L. Carton werden individueel aangesproken en hebben allen een jarenlange band met Spermalie/de Kade. Zo ontwikkelden zij hun 'hart en ziel' voor de zaak. Sommigen omdat ze reeds als vrijwilliger werkzaam waren in de huidige bib; anderen omdat ze in de voorbije decennia al betrokken waren bij de eerdere projecten van inventariseren en catalogeren *en daar nog altijd plezier in vinden*; nog anderen omdat ze begeistert zijn door de figuur van Carton en zijn verdiensten en daarom zijn werk willen behoeden voor verval, door het klaar te maken voor inzage door een breder publiek en voor verder onderzoek; anderen vooral van uit persoonlijke interesse voor de inhoud van een deelgebied van Carton's nalatenschap. Bijvoorbeeld wat was er bekend over blindheid in die tijd? Of wat heeft hij verzameld en geschreven omtrent doofblindheid en wat is de relatie met hoe we nu deze opvoedingsproblematiek bestuderen en aanpakken, zowel nationaal als internationaal ?

En niet weinigen onder hen delen ook de liefde voor oude geschriften en voor mooie uitgaven.

Het gaat hoofdzakelijk om senioren die tijdens hun beroepsleven geen tijd hadden voor dit werk, maar die dat nu zien als een interessante invulling van hun agenda. Niet dat ze niets anders te doen hebben hoor. Velen zijn grootouders en/of ook nog bij verschillende andere projecten betrokken. Er moet dus gewerkt worden op basis van een kalender die in onderling overleg wordt opgesteld.

De werkzaamheden

De werkzaamheden vinden afwisselend plaats op maandagNM of diVM, Buiten de drie trekkers (die onderling overeen komen dat er telkens minstens twee van hen aanwezig zullen zijn) komen de andere vrijwilligers wanneer ze vrij zijn.

We kwamen een eerste keer samen op 7 september om kennis te maken met de werkplekken, enerzijds in de kelder van het instituut en anderzijds in de prachtige pandgang van het klooster. Er werd ook uitleg gegeven over hoe om te gaan met oude boeken (Ludo Vandamme, Openbare bibliotheek Brugge) en over de eigenheid van Erfgoed (Ina Verrept, Erfgoedcel Brugge).

In eerste instantie hebben de trekkers de werkzaamheden wat voorbereid. We hebben de bestaande catalogus (Demuyne, 2007) bekeken en nadien de kasten met de bibliotheek van Carton geïnspecteerd. Zo wisten we dat er geen sprake meer was van spinnen en van muizen (zoals eerst gevreesd).

We kregen stilaan inzicht in de indeling en beslisten om de huidige indeling in rubrieken zoals in de kelderkasten aangebracht, aan te houden. En om als eerste stap vóór de verhuis een inventaris te maken van die ordening in Excel.

Hiervoor volstonden nog altijd drie medewerkers. Twee van hen (wellicht niet toevallig zij met een professionele achtergrond in het bibliotheekwezen) lijsten op (voorlopig op eigen laptop/ipad) en ondertussen zorgt een derde (waarschijnlijk al evenmin toevallig die met de meeste connecties ter plekke) voor de praktische zaken (aanvragen van koffie via de receptie; bijhalen van spuitwater; bestellen van een trapladder bij de technische dienst; afspreken voor het gebruik van rollend materiaal met de keuken; bellen naar de vormingsdienst en naar de bibliotheek om een afspraak te maken met de medewerkers (beslagen in het BIDOCSysteem), en die bereid zijn om ons een inleiding te geven over hoe dit te raadplegen en later ook zelf aan te vullen; zorgen voor wat verslaggeving achteraf en voor het opstellen van de kalender, enz.. .

Dit proces neemt vier (lange) namiddagen in beslag, maar zo groeide het inzicht in de systematiek. Eerst kwamen de boeken, vervolgens de tijdschriften en de rapporten. En vooral hier is er nog opruimwerk nodig.

En we noteerden dat er reeds heel wat werk gemaakt is van een rubricering (het is inderdaad mogelijk om een boek op basis van zijn nummer uit de catalogus terug te vinden in de dossierkasten), maar dat de indeling niet volledig is. Daarnaast noteerden we ook nog een aantal aandachtspunten en toekomstige werkpunten.

Maar het viel ons vooral op hoe stoffig alles er uit zag (en proefde).

Tijd dus om onze collega's vrijwilligers op te trommelen.

In oktober werd drie keer samen gekomen met een vijftal vrijwilligers om alles (dat dachten we toen toch nog/ zie verder) te droogreinen.

Evenwel niet zonder de nodige voorbereiding omtrent hoe dit te doen. Gelukkig is er Ludo Vandamme die ons een mooie uitleg verschaft over het afstoffen en handelen met oude boeken. En we kunnen ook altijd op hem rekenen voor advies achteraf. Bijvoorbeeld welke borsteltjes zullen we aanschaffen om de bovenzijde na het afblazen nog verder proper te wrijven? En gebruik je een ouderwetse stofvod, of iets anders voor de buitenkant?

Het belangrijkste was om de boeken na het afstoffen op dezelfde plaats terug te zetten, zodat de systematiek niet verloren ging. En zo ondervonden we dat het best is om elk zijn schab toe te wijzen en ieder ook zijn manier van doen te laten ontwikkelen. Maak je gebruik van kartonnetjes, waardoor er geen twijfel bestaat omtrent de terugplaatsing van een aantal boeken, of werk je liever per stuk?

Op 10 nov kon er dan eindelijk met de verhuis worden gestart (we leerden al doende, met twee of drie duo's en in onderling overleg werd de handigste werkwijze ontwikkeld (met karretjes rijd je niet via de trap van uit de kelder naar het gelijkvloers, dus, hoe pak je dat dan best aan? We ondervonden dat daar niet altijd duur materiaal voor nodig was. Gelukkig passeerde er toen net iemand met veel praktisch inzicht). En je voelde de positieve flow echt door de groep gaan. Het was immers een mooie beloning om de boeken achter het vensterglas van de nieuwe kasten te zien staan blinken.

Tijdens onze veelvuldige passages door de Spermalie-gangen liepen we flink in de kijker maar de ontmoetingen met de vroegere collega's waren zeer hartelijk. En tevens gaf dit richtbaarheid aan het project.

Op 16 november vonden we de tijd en de gelegenheid om dieper in te gaan op een recente vraag uit Amerika, naar de aanwezigheid van een bepaald werk van Louis Braille, misschien wel in twee exemplaren (vrijwilligerswerk is niet enkel leuk, maar kan dus ook spannend zijn). We vonden deze terug in de alfabetische catalogus van 2007, maar tot onze teleurstelling niet tussen de verhuisde boeken. Tot iemand in de kelder nog een andere ijzeren kast opende. En ja hoor, daar troffen we al één exemplaar ervan aan. Tussen allemaal andere werken in reliëfdruk. Naar het tweede moeten we echter nog op zoek. Dit toont meteen aan dat er nog kan gesleuteld worden aan de ordening van de werken in de bibliotheek.

En dat is dan ook een van de volgende stappen die we willen zetten.

Daarnaast willen we ook nog elk boek ter hand nemen, van een ruitertje voorzien in zuurvrij papier met daarop de noodzakelijke informatie en het nadien fotograferen (met professionele apparatuur, dank zij de cultuurdienst van de provincie West-Vlaanderen).

Misschien zijn er hier wel mensen aanwezig die ons kunnen adviseren over de beste volgorde bij deze stappen?

ENKELE CONCLUSIES EN EEN BLIK OP DE TOEKOMST

Ons verhaal is er één van een bijzondere collectie op een bijzondere plek die 'juist' aanvoelt. Er zijn verschillende partners met uiteenlopende rollen, van inhoudelijk tot praktisch en logistiek. Het leeuwenaandeel van het werk gebeurt echter door vrijwilligers, het trekken van dit groepje inbegrepen. Hun grote betrokkenheid bij Spermalie biedt enorme voordelen en geeft een bijzondere charme aan het project. Deels leren zij 'al doende', deels dankzij de opleiding die vooral door de Openbare Bibliotheek wordt verzorgd. Graag willen we de ervaring die zij zo op doen delen met partners, ook uit andere sectoren dan die van het erfgoed, uitwisseling is cruciaal. In de toekomst hopen we dat onze vrijwilligers bezoekers/onderzoekers kunnen begeleiden in hun ontdekkingsstocht van de Carton-bibliotheek als ware ambassadeurs. Hun opgedane kennis over de omgang met het 'oude boek' gaat zo niet verloren. En graag willen we later ook aan de slag met de mooie collectie (pedagogische) hulpmiddelen van het instituut, maar dat is een ander verhaal...

Alvast hartelijk dank om vandaag naar ons bibliotheek-verhaal te luisteren.